

*Slovensko
društvo
za preučevanje
18. stoletja*

BILTEN

6, 2014

Bilten, št. 6, 2014

Izdajatelj:

Slovensko društvo za preučevanje 18. stoletja

Naslov:

ZRC SAZU, Novi trg 2, 1000 Ljubljana

Urednik:

dr. Miha Preinfalk, Ljubljana

Redakcija te številke je bila zaključena:

22. decembra 2014

Naklada:

40 izvodov

ISSN 1855-8445

Uvodna beseda

Tudi v letu 2014 je Slovensko društvo za preučevanje 18. stoletja nadaljevalo s poslanstvom, ki si ga je zastavilo ob svoji ustanovitvi. Nov zagon nam je dala uvrstitev med društva v javnem interesu s področja raziskovalne dejavnosti, pripravljamo pa tudi vlogo za vpis med društva, ki so v javnem interesu na področju kulture. To za društvo pomeni tudi finančno podporo, saj se je tako uvrstilo na seznam tistih upravičencev, ki jim posamezniki lahko namenijo del svoje dohodnine. Na ta način bo društvo v prihodnje še lažje izvajalo svoje aktivnosti.

Teh aktivnosti že sedaj ni bilo malo. Društvo je v letu 2014 pripravilo štiri predavanja, ki so bila tokrat naravnana bolj zgodovinsko in umetnostnozgodovinsko. Tako smo lahko poslušali o živahni steklarski dejavnosti na Slovenskem, ki se je razmahnila ravno sredi 18. stoletja, nadalje o kazenskem procesu proti kanibalizmu obtoženim Romom na današnjem Slovaškem ter o vrtovih in parkih na Kranjskem v 18. stoletju. Ob uspešno restavrirani sliki *Zima* iz Male dvorane ZRC SAZU pa smo lahko veliko izvedeli o ozadju nastajanja slik s tovrstnimi motivi v času baroka in o samem postopku restavriranja. Peto predavanje o Janezu Svetokriškem, čigar 300-letnico smrti obeležujemo ravno v letu 2014, je zaradi bolezni odpadlo in je predstavljeno v leto 2015. Poleg kabinetnih predavanj smo v aprilu izvedli tudi ekskurzijo v Gornji Grad in Radmirje, ki je bila novembra 2013 načrtovana kot sklep simpozija *Leto 1713 in njegovi odmevi v slovenskem prostoru*, a je takrat odpadla zaradi slabega vremena. Po tamkajšnjih zgodovinskih in umetnostnozgodovinskih zakladih sta nas popeljala dr. Metoda Kemperl in dr. Luka Vidmar.

Za že obstoječe in prihodnje društvene publikacije smo ustanovili e-zbirko z naslovom *18. stoletje na Slovenskem*, v kateri bodo te publikacije izhajale pod okriljem Elektronskih znanstvenih

besedil (EZB). Naslednja elektronska publikacija bo zbornik besedil s simpozija o letu 1713.

V društvu pa smo se odločili, da tudi aktivno pristopimo k problematiki varovanja naše kulturne dediščine. Tako smo oktobra na Ministrstvo za kulturo naslovili pobudo za vpis romanske cerkve sv. Primoža nad Kamnikom in Križevniške cerkve Marije Pomočnice v Ljubljani na seznam spomenikov državnega pomena. Pobuda je naletela na pozitiven odziv in na ministrstvu že sprožila določene premike, ki bodo, upajmo, pripeljali do želenega cilja. V zvezi s Križevniško cerkvijo, ki je bila obnovljena v letih 1714 in 1715, pa društvo v prihodnjem letu pripravlja študijski dan s predavanji o zgodovini Križank in njihovim ogledom. Vsekakor nameravamo s tovrstnimi akcijami nadaljevati tudi v prihodnje.

*Miha Preinfalk
urednik Biltena*

VSEBINA

Povzetki predavanj 2014

Jože Rataj: Od glažute do steklarne. O razmahu steklarstva na Celjskem v 18. in prvi polovici 19. stoletja

dr. Stephan Steiner: Ljudožerski »Cigani«: anatomija krvavega tedna

dr. Barbara Murovec, mag. Lucija Močnik Ramovš, mag. Tamara Trček Pečak: Štirje letni časi v baročnem slikarstvu in obnova slike *Alegorija zime*

dr. Ines Unetič: Kranjski razsvetljenci, botanika in oblikovanje vrtov

Bibliografija o 18. stoletju na Slovenskem (2005–2014)

JEZIKOVNA ZGODOVINA – (zbrala dr. Andreja Legan Ravnikar)

POVZETKI PREDAVANJ 2014

24. predavanje – 6. 3. 2014

Jože Rataj, *Celje*

Od glažute do steklarne. O razmahu steklarstva na Celjskem v 18. in prvi polovici 19. stoletja

Omenjena gospodarska panoga je še razmeroma slabo obdelana. Temeljna dela so delo Franca Minařika *Pohorske steklarne* (1966), Valentine Bevc Varl *Pohorsko steklo – steklo z dušo* (2006), članki Mitje Cimperška v *Gozdarskem vestniku* ter Jožeta Rataja *Glažute na Kozjanskem* (1994) in *Ujeta prosojnost* (2013). Med tujimi avtorji velja omeniti Johana Slokarja, Paula W. Rotha in Hansa Guřa iz Gradca. Predmete iz omenjenih steklarn hranijo Narodni muzej Slovenije, Pokrajinski muzej Maribor, Pokrajinski muzej Celje, Deželni muzej v Gradcu, Tehnični muzej na Dunaju, Muzej za umetnost in obrt v Zagrebu ter vrsta zasebnih zbiralcev. Še vedno ostajajo neodkriti vzorčni in prodajni katalogi. Poleg tega je še veliko neobdelanega arhivskega gradiva v domačih arhivih in arhivih v Avstriji, na Češkem in Bavarskem, od koder so prihajali številni steklarji.

Po letu 1745 se je steklarska proizvodnja močno razmahnila tudi v slovenskem prostoru. Na območju Štajerske, delu Kranjske ter na Goriškem najdemo kar 33 lokacij, na katerih so delovale steklarne. Na Celjskem najdemo steklarne na posesti gosposčine Gornji Rogatec in v Žički kartuziji. Prva steklarna je delovala v Maceljskem gozdu severovzhodno od Žetal. Gosposčina je bila v tem času v lasti družine Janeza Sajfrida kneza Eggenberga, ki je bil lastnik eggenberških posesti na Štajerskem. Med njim in bratom

Janezom Kristijanom je bila 30. junija 1665 sklenjena delitvena pogodba glede eggenberških posesti, v kateri se omenja tudi steklarna (*zu Glashütte*) v Maceljskem gozdu. Jasnejšo sliko nam daje pismo Janeza Sajfrida bratu leta 1702, v katerem ga prosi, naj mu pošlje steklarskega mojstra, saj mu je dotedanji steklar umrl. Tu se pojavi prvo ime steklarskega mojstra Pankratza Piebla (tudi Pueblo), ki je pred tem že deloval v glažuti Habelsperg (1690), pozneje v glažutah Duschlberg in Sonneschleg na Gornjeavstrijskem ter v glažuti In der Eich na Salzburškem. To so prvi celovitejši podatki o steklarski proizvodnji in izdelkih, kjer so prevladovali *Sauerbrunflaschen*. V te »slatinske« steklenice so polnili mineralno vodo iz vrelov okoli Rogaške Slatine. Tej steklarni je sledila steklarna v Dobovcu, torej na posesti, ki jo je Janez Sajfrid Eggenberg podaril svoji hčeri Mariji Tereziji ob njeni poroki s Karlom Kajetanom grofom Leslijem. O tej steklarni podrobno piše leta 1811 Ignatz Uhl, upravnik gosposčine Gornji Rogatec in gradu Strmol pri Rogatcu. V poročilu nadvojvodi Janezu navaja, da se steklo na tem območju proizvaja že preko 150 let. Iz tega obdobja je znanih že dosti več dejstev in imen steklarjev, ki so delali v teh steklarnah. Med njimi izstopa Valentin Voith, ki ga srečamo v številnih steklarnah od Celjskega do Pohorja.

Skoraj sočasno sledimo pod južnimi obronki Pohorja delovanju glažute v Žički kartuziji, ki je delovala med letoma 1641 do 1700. O njej govorijo krstne knjige, v katerih so omenjeni Jakob Ungar in Krištof Ulrich ter steklarska družina Gilčvert/Giltschwert, ki je pozneje ustanovila staro vitanjsko glažuto. Iz leta 1699 je ohranjen popis inventarja žičke glažute, v katerem se navaja zaloga 3652 kosov steklovine. Med njimi izstopajo okenska stekla (*Butzenscheiben*), »slatinske« steklenice, angsterji (steklenice s spiralasto zavitim vratom) ter 1500 kozarcev. V začetku 18. stoletja se srečamo še z drugo žičko glažuto, ki je do leta 1764 delovala na vzhodnih obronkih Konjiške gore. O tej steklarni priča več inventarjev, v katerih se poleg izdelkov omenjajo še steklarsko orodje in vrsta

steklarskih imen, ki jih pozneje srečamo še v drugih štajerskih steklarnah. V tem delu Pohorja konec 18. stoletja zasledimo še steklarstvo v Rakovcu nad Vitanjem pod izvirom Hudinje. Ta je začela delovati leta 1784, ko je ozemlje od krške škofije odkupil Jožef Dienersperg. Sam je konec stoletja rakovško posest prodal Rajmundu Nowakhu, ta pa je posest kmalu prepustil sinu Ignacu, ki je bil v tem času lastnik dvorca Spodnji Lanovž v Celju. V njegovem času je steklarna leta 1817 pridobila deželni privilegij. Steklarna je imela eno talilno peč s osmimi lonci. Poleg talilnice so bile tu še stope za drobljenje kremenca, brusilnica, žaga, skladišča in hlevi ter stanovanjska kolonija. V rakovški steklarni je delovala vrsta brusilcev, kroglarjev ter drugih mojstrov. Med njimi velja izpostaviti Benedikta Vivata, ki je pozneje postavil največji steklarni na Pohorju. Steklarna v Rakovcu je za kvaliteto proizvodov prejela vrsto medalj na Notranjeavstrijskih obrtno-industrijskih razstavah v Celovcu in Gradcu.

V osrčju Kozjanskega je lastnik gosposčine Kozje, Pilštajn in Spodnja Sevnica baron Jožef Wintershofen zgradil malo glažuto pod Vetrnikom. To glažuto so kmalu opustili in jo preselili pod vrh Vetrnika. Prvi podatki o teh dveh lokacijah se pojavijo v zapuščin-skem inventarju Marije Izabele Petazzi, ki je nastal leta 1739. Za leto 1775 najdemo podatke o sedmih steklarjih, ki so delali v tej glažuti. Vendar je Wintershofen sočasno z glažuto na Vetrniku zgradil še malo glažuto v Polani pod Lisco, od tam pa so jo kmalu preselili v dolino Gračnice pri Jurkloštru. Tu je bil lastnik Carl pl. Azula, ki ga je po letu 1818 nasledil Franz Grochmann. Carl pl. Azula se je zapletel v številne sodne spore glede dobave pepelike. Ohranjene so pogodbe, ki jih je za dobavo pepelike sklenil s podložniki gosposčine Žusem. Po letu 1860 so proizvodnjo iz doline Gračnice preselili v Hrastnik in tam omenjena steklarna še danes izdeluje steklene izdelke, namenjene vsakdanji rabi.

Poleg navedenih se v sredini 18. stoletja pojavi še eno steklarsko središče na posestih gosposčine Žusem. Lastniki gosposčine

Žusem sta v tem času družini Reisig in Petazzi, pozneje še družini Harbuval in Fieglmüller. Prvi podatki segajo v drugo četrtino 18. stoletja. Glažuta v Hrastju je delovala že pred letom 1738, ko je nastal inventar, ki govori o zalogi in steklarskem orodju. Pozneje se je selila na območje Dobrine ter v Loko pri Žusmu. Ohranjena je vloga celjskemu magistratu, ki jo je 26. junija 1836 poslal Johann Friedrich. V njej je takratni lastnik steklarne v Sv. Juriju pri Taboru v Savinjski dolini zaprosil za postavitev steklarne v Loki pri Žusmu. Steklarna je bila med največjimi na Štajerskem, saj je zaposlovala do 180 ljudi. Lastnik steklarne je poskrbel za delovanje šole in zgradil celo kapelo za svoje delavce. Zadnji lastniki – družina Leopolda Fieglmüllerja – so steklarske peči dokončno ugasnili leta 1886. S tem je bila končana tradicionalna »glažutarska« proizvodnja v tem delu Slovenije. Ostale so le še steklarne, ki so kot kurivo uporabljale premog oziroma proti prelomu stoletja že plin, med njimi steklarne v Hrastniku, Zagorju ob Savi in Straži pri Rogatcu. Druge, ki so še delovale na tradicionalen način, so peči ugašale druga za drugo, vse do zadnje steklarne v Josipdolu na Pohorju leta 1909.

25. predavanje – 22. 5. 2014

Stephan Steiner, *Dunaj*

Ljudožerski »Cigani«: anatomija krvavega tedna

V zgodnjem novem veku so »Cigane« sumili raznih barbarskih praks, od katerih je bila najbolj gnusna ljudožerstvo. Tovrstne obdolžitve so dosegle vrhunec leta 1782 s procesom v ogrski županiji Hont (slovaško Šahy), na katerem so na smrt obsodili 41 mož in žena. Pokončali bi še 100 obtoženih, če ne bi cesar Jožef II. sodnih usmrtitev zaustavil. Predavatelj je izhajal iz rekonstrukcije tega zapletenega primera in pregledno predstavil obtožbe ljudožerstva, usmerjene proti »Ciganom«. Te obdolžitve so uporabljali kot pretvezo za preganjanje nezaželenih, ki je imelo v zahodni mitologiji že dolgo zgodovino. Tudi novejša doba niso bile povsem odporne proti podobnim predsodkom, saj so še leta 1927 evropski časopisi na dolgo in široko poročali o »bandi Ciganov«, ki so jim na Slovaškem sodili za ljudožerstvo. Postavlja se vprašanje, kako je lahko večina »civiliziranega« evropskega prebivalstva stoletja podlegala morilski mrzlici, usmerjeni proti namišljenim kanibalom.

26. predavanje – 20. 6. 2014

**Barbara Murovec, Lucija Močnik Ramovš, Tamara Trček
Pečak, Ljubljana**

Štirje letni časi v baročnem slikarstvu in obnova slike *Alegorija zime*

Ikonografija slik štirih letnih časov iz zbirke SAZU (Barbara Murovec)

Na pobudo dr. Metode Kokole, predstojnice Muzikološkega inštituta ZRC SAZU, je stekla obnova močno poškodovane slike *Zima*, ki trenutno visi v Mali dvorani ZRC SAZU, njen lastnik pa je Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Baročna slika je del cikla *Štirje letni časi* (vse slike so v zbirki SAZU) in do zdaj ni bila deležna umetnostnozgodovinskih raziskav. Tako so bila vsa osnovna vprašanja o avtorju, naročniku, provenienci, dataciji in ikonografiji odprta.

Okvirno lahko nastanek serije postavimo v čas okoli leta 1700, zelo verjetno pa je krasila strop grajske sobane ali palače, tako da so slike predstavljale okvir za osrednje polje. Letni časi kot naravni cikel, ki močno vpliva na življenje ljudi, so imeli velik pomen tudi za baročnega človeka. Čeprav so slike včasih majhne in imajo tudi krasilno funkcijo, je prisotnost upodobitev štirih letnih časov, dvanajsternih mesecev, dnevnih časov, planetov, štirih elementov, petih čutov idr. tako rekoč obvezen del opreme plemiških bivališč.

Temeljne raziskave se bodo nadaljevale, za predavanje na povabilo Slovenskega društva za preučevanje 18. stoletja pa je bila

pripravljena ikonografska analiza slike in predstavljene so bile različne oblike upodabljanja štirih letnih časov od 16. do 18. stoletja.

Na sliki iz zbirke SAZU so upodobljeni dečki v zimski pokrajini. Spodnja trojica je toplo oblečena, roke si grejejo ali nad ognjem ali so jih zavili v topel krznen muf. Eden je obul drsalke in sporoča, da zima za otroke ni le del leta, ko je mraz in narava počiva, temveč tudi čas za igre na snegu in ledu. V zgornjem delu slike je upodobljen mali Harlekin s kijem v desnici in masko v levici.

V predavanju so bile predstavljene tudi izbrane upodobitve letnih časov v likovni umetnosti od renesanse do rokokoja, s katerimi je mogoče zaobjeti različne oblike vizualizacije naravnega cikla in človekovega delovanja v njem: od personifikacij, ki so bile objavljene kot ilustracije v posameznih izdajah *Iconologie* Caesara Rippe, v 17. in 18. stoletju izredno razširjenega ikonografskega priročnika, ki je bil hkrati tudi kompendij znanja o načinih upodabljanja, atributih in simboliki posameznih abstraktnih pojmov, prek bassanovskih kmečkih opravil, ki so naslikana tudi na tako imenovanem Celjskem stropu, pokrajin, ki sestavljajo cikel štirih letnih časov (npr. pri Pietru Brueglu st. upodobitev zime kaže lovce, ki se vračajo z lova), in fantastičnih Arcimboldovih človeških glav, sestavljenih iz plodov in rastlin, značilnih za posamezni letni čas, do rokokojskih Lancretovih slik, na katerih se gosposčina kratkočasi z drsanjem, in nenazadnje letnih časov na stenskih in stropnih poslikavah v cerkvenih notranjščinah. Posebna pozornost je bila posvečena upodobitvam štirih letnih časov v slovenskem prostoru, med drugimi so bile obravnavane Mayrjeve freske v gradu Sevnica, na katerih so v naravo umeščena antična božanstva, za poletje pa npr. naslikana tudi velika češnja, smledniški dvorec, v katerem je na stropu kompleksen cikel štirih mesecev, letnih časov in zodiakalnih znamenj ter sladkogorske freske.

Štiri slike, *Pomlad*, *Poletje*, *Jesen* in *Zima* iz zbirke SAZU, so kvalitetne in vsebinsko zanimive baročne upodobitve, na katerih so glavni protagonisti otroci, naslikane so povsem v skladu z viso-

kobaročnim ikonografskim repertoarjem. Po mrzli zimi se je zemlja zmehčala in človek jo lahko spet začne obdelovati, že zgodaj spomladi ga ta razveseli s prelepim cvetjem, vroče poletje da življenjsko pomembne pridelke, kot je žito, pa tudi hruške, ki jih na sliki v rokah drži lebdeči deček, jesen pa gospodo bogato nagradi z vinom in ji omogoča obilen ulov ptic, da se pripravi na ponovno mirovanje narave v zimskih mesecih.

Konservatorsko-restavratorski poseg na sliki *Alegorija zime* (Lucija Močnik Ramovš, Tamara Trček Pečak)

Alegorija zime je ena izmed slik baročnih štirih letnih časov, ki jih ima v svoji zbirki Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Slike so različno ohranjene, tudi zaradi restavratorskih posegov v preteklosti. V letih 2013 in 2014 smo na Oddelku za restavratorstvo Akademije za likovno umetnost in oblikovanje Univerze v Ljubljani izvedli konservatorsko-restavratorske postopke na zelo poškodovani sliki *Alegorija zime*. Predstavljena sta stanje slike in konservatorsko-restavratorski poseg.

Slika *Alegorija zime* neznanega avtorja meri v višino 113 cm in v širino 136 cm. Format slike je zelo razgiban: leva in desna stranica sta vbočeni in nesimetrični, spodnja in zgornja pa izbočeni. Robovi slike so odrezani in poslikani. Format nakazuje, da so bile vse štiri alegorije nekoč sestavni element nekega interiera. Okvir slike je poznejši, profiliran in črno pobarvan s pozlačenim notranjim robom. Figure in ozadje so naslikani z lazurnimi nanosi, nanesenimi v enem, redkeje v dveh ali treh slojih. Za zasičenje lanenega platna je slikar uporabil rdeče obarvano podlogo, ki močneje preseva skozi svetlo naslikano ozadje, kar daje sliki enotno obarvan topel ton (slika 1). Zaradi značilnosti oljne tehnike, pri kateri s staranjem prihaja do presevanja spodnjih nanosov skozi zgornje, lazurne, je topli ton slike toliko bolj očiten. Podrobnejši pregled figur pove, da

je slikar z barvo nakazal obliko telesa in nato doslikal oblačila in inkarnat. V gradnjo nanosov je vključil temno rdeče obarvano podlogo in jo na nekaterih mestih uporabil za barvo senc ter jih dodatno oplemenitil z lazurami.

Slika 1: Lice slike pred konservatorsko-restavratorskim posegom (fotodokumentacija UL ALUO, Ljubljana, 2013).

Na nekaterih mestih, na primer v spodnjem levem delu slike, kjer je podoba belega snežnega oblaka, je presevanje rdeče podloge

izrazitejše. Iz tega lahko sklepamo, da so bili v preteklosti lazurni nanosi delno odstranjeni, najverjetneje, ko so sliko restavrirali. Natančnejši pregled stanja slikovne plasti in nosilca (platna) slike ter naravoslovne raziskave so nam podali številne informacije, odločilne za načrtovanje in izvedbo konservatorsko-restavratorskega posega.

Slika 2: Pod ultravijolično svetlobo se vidijo sekundarni nanosi barv in laka – potemnjeni deli so kasnejše retuše (fotodokumentacija UL ALUO, Ljubljana, 2013).

Slika *Alegorije zime* je imela več pdrtin. Nekatere so v preteklosti sanirali tako, da so mesto poškodbe s hrbtni strani prelepili s platneno zakrpo, na licu slike pa poškodbo zakitali in retuširali. Slikovna plast je bila zelo razpokana, na več delih se je luščila in odpadala. S pregledom slike pod ultravijolično svetlobo smo

ugotovili, da se pod močno porumenelim in potemnelim lakom nahajajo potemnjene retuše (slika 2). Rezultati naravoslovnih raziskav, natančnejše mikroskopija slikovnih plasti in določitev materialne sestave (izvedel jih je Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Restavratorski center), so potrdili naše domneve o sekundarnih nanosih na licu slike. Izvirni zaključni lak na površini je bil že enkrat odstranjen, ob tem pa so bile delno odstranjene tudi lazure, v večjem obsegu na temno obarvanih delih. Čez odstranjene lazure je bila nanesena temnejša lazurna preslikava, s čimer se je izgubila prvotna mehkoba potez. S temnejšimi konturami so poudarili tudi predele inkarnata: obrvi, obrise prstov ipd. Barvna plast je izrazito mrežasto razpokala, otočki barvne plasti pa so se oblikovali konkavno, z nižje dvignjenimi robovi (slika 3). V prostoru, kjer je bila umetnina, so bila ob menjavah letnih časov in kurilne sezone precejšnja nihanja relativne vlažnosti zraka in temperature, kar je lahko dodatno vplivalo na materiale, ki sestavljajo umetnino.

Stanje slike, obseg in kvaliteta sekundarno vnesenih materialov oz. postopkov so narekovali konserviranje nosilca in slikovne plasti, odstranitev sekundarnih nanosov (potemnjenege laka, prekomerno nanesenih retuš in kitov) ter primerno prezentacijo slike.

Pred odstranjevanjem preslikav smo sliko utrdili in nestabilna mesta dodatno zaščitili. S sondiranjem z različnimi vodnimi in topilnimi sistemi smo izbrali primerno metodo odstranjevanja sekundarnih nanosov (nečistoče, lak, retuše). Nosilec smo očistili nečistoč in odstranili zakrpe. Odstranjevanje preslikav je potekalo ob nenehnem preverjanju stanja izvirnika, saj je bila izvirna poslikava lazurna in zelo občutljiva, lazurno pa so bile naslikane tudi preslikave, a nam jih je kljub zahtevnosti posega uspelo skoraj povsod odstraniti. Zaradi razpok in vnosa topilnih sistemov na površino smo postopek utrjevanja ponovili. Stare trde kite, nanesene čez barvno plast, smo odstranili, a hkrati upoštevali krhkost izvirnika in temu prilagajali obseg odstranjevanja kitov. Poškodovan in dotrajan nosilec smo podlepili z novim platnom, poškodbe pa pred postop-

kom ustrezno sanirali. Za sliko je bil izdelan nov lesen raztezni podokvir, katerega dimenzije in ojačitve so bile prilagojene velikosti slike.

Slika 3: Poškodbe slikovne plasti (razpokanost, luščenje, vrzeli), testiranje ustreznega sistema za odstranjevanje nečistoč (fotodokumentacija UL ALUO, Ljubljana, 2013).

Retuše smo na sanirane poškodbe slikovne plasti nanašali s tehniko gvaša in zatem v dveh plasteh nanesli vmesni lak. S tem smo končno retušo razmejili od izvirnika, saj smo bili pri podlaganju z gvašem omejeni izključno na toniranje zakitanih območij, pri končni retuši pa smo se spopadali z etičnimi vprašanji ob dopolnjevanju manjkajočih lazur tudi zunaj zakitanih predelov. Retuširanje smo izvedli postopno, z lazurnimi nanosi, pri čemer smo se skupaj s strokovno komisijo odločali o zadnjih odločilnih potezah. Dopolnjevanje manjkajočih lazurnih nanosov je zahtevalo disciplino in popolno prilagajanje izvirniku, po drugi strani pa nam je bogastvo drobnih odtenkov pri modelaciji oblik, značilnih za baročno slikarstvo, omogočalo doslikavanje v tehniki črtkanja, kar je povežalo izvirne oblike v celoto (slika 4). Zaščitni sloj laka smo nanesli enoslojno, s pištolo za lak (uporabljen je bil enak lak kot za vmesno lakiranje).

Stanje slike je zahtevalo obsežen konservatorsko-restavratorski poseg. Temeljal je na izbiri uveljavljenih in stabilnih materialov in, kar je zelo pomembno, na postopnem vnašanju le teh. Na ta način smo izvedli obsežen in hkrati minimalen konservatorsko-restavratorski poseg, predvsem z vidika ponovnega poseganja v umetnino.

Slika *Alegorije zime* je prva od štirih alegorij, ki je restavrirana. Njene značilnosti nam bodo omogočile smiselno primerjavo z ostalimi tremi slikami letnih časov: *Poletje*, *Pomlad*, *Jesen*.

Slika 4: Lice slike po končanem konservatorsko-restavratorskem posegu – detajl (fotodokumentacija UL ALUO, Ljubljana, 2014).

27. predavanje – 25. 9. 2014

Ines Unetič, *Ljubljana*

Kranjski razsvetljenci, botanika in oblikovanje vrtov

18. stoletje je predstavljalo dobo napredka, dobo razsvetljenstva, dobo, ki je prinesla novosti in spremembe na različna področja človekovega delovanja. Med slednjimi je bilo za družbo še posebno zanimivo naravoslovje oziroma botanika in posledično tudi oblikovanje vrtov. Tovrstno zanimanje je prevzelo celo najvišje sloje družbe in je lahko delovalo kot povezovalni člen med evropskimi dvori.

Vladarji so imeli svoje botanične zbirke, ki so bile pogosto prezentirane v botaničnih vrtovih. Največji evropski botanični vrt je predstavljal botanično zbirko angleškega kralja Jurija III. t. i. *Kew Gardens*. Tudi francoski kralj Ludvik XVI. je zbral veliko različnih botaničnih vrst, v Franciji pa je bila na tem področju dejavna tudi prva žena Napoleona I., cesarica Joséphine de Beauharnais, ki je dala svoje botanične zaklade celo upodobiti. V nemškem prostoru je nadvojvoda Carl August von Sachsen-Weimar v okviru svojega dvora uredil botanični kabinet, namenjen preučevanju botaničnih novosti. Saški kralj Friedrich August I. *der Gerechte* (*Pravični*) je prav tako imel svoj botanični kabinet, imel pa je tudi veliko zasebno botanično knjižnico ter obsežno botanično zbirko in herbarij. Botaničnega navdušenja se je navzel tudi avstrijski cesar Franc I., ki je imel svojo botanično zbirko (botanični vrt v Schönbrunnu je v tem času veljal za drugega največjega v Evropi), botanično knjižnico in kabinet, dal je izdelati ilustracije zbranih rastlin ter je celo sam vrtnaril v svojih vrtovih. Njegova zavzetost mu je prinesla neuradni in med ljudmi znan vzdevek »*Blumenkaiser*« oziroma cvetlični cesar.

Kranjska je predstavljala plodna tla za preučevanje in zanimanje za botaniko, kar dokazujejo mnogi znani naravoslovci in botaniki, ki so tu delovali. Med slednjimi naj omenimo Baltazarja Hacqueta (1740–1815), ki je znan kot prvi preučevalec Julijskih Alp, Franca Ksaverja Wulfena (1728–1805), ki je spisal eno izmed klasičnih florističnih del za slovensko ozemlje, ter Giovannija Antonija Scopolija (1723–1788) s Tirolske, ki je objavil več naravoslovnih del in bil podpornik tedaj še uveljavljajočega se Linnéjevega sistema. Med pomembnejše botanike na Kranjskem je sodil tudi Franc Hladnik (1773–1844), ustanovitelj in prvi direktor botaničnega vrta v Ljubljani.

Naravoslovci oziroma botaniki so rastline dojemali drugače kot botanični laični navdušenci. Ti so sicer imeli svoje botanični zbirke, a so se redkeje ukvarjali z njimi kot z objekti znanstvenega raziskovanja (npr. z umeščanjem neke rastline v določen taksonomski sistem), zanje je bilo pomembneje, da so svoje botanične zbirke bogatili s posebnimi in redkimi rastlinami, ki so jih lahko pokazali javnosti. Zbiranje rastlin je bilo skozi zgodovino vezano na višji oz. bogatejši sloj, saj so nakup, transport in nato vzdrževanje večinoma neavtohtonih rastlin lahko znatno obremenili finančne zmožnosti posameznika.

Zbiranje rastlin lahko zasledimo že v starem veku, še posebno pa je bilo popularno v 15. in 16. stoletju, v času renesanse, času radovednosti in kuriozitet, ter v 18. stoletju, ko je postal svet izven meja Evrope dostopnejši. Tudi na Kranjskem lahko sledimo različnim zbirateljem rastlin. Že v 16. stoletju je tuje, tedaj imenovane indijanske rastline (*Indianischen Gewächsen*), v svojem vrtu na Lisičju zbiral Lenart Merharič, imenovan Fabijanič (*Leonard Merharitsch genannt Fabianitsch*). Med mnogimi tujimi in redkimi rastlinami na Merharičevem vrtu so izstopali tulipani, katerih čebulice so lahko dosegala vrto glave cene. Kot primer zbirateljske dejavnosti v tem času pa priča še druga omemba iz Valvasorjeve slave – omemba dature na posesti Vrhovo pri Šentjerneju. Valvasor jo

imenuje *Dutroa* oziroma *Datura*, rastlina pa naj bi bila tedaj prepovedana v Španiji in na Portugalskem, saj deluje kot močna droga in je strupena. Za plemstvo so bili zaradi svoje ikonografije zanimivi pomarančevci (iz rodu *Citrus*), ki so jih povezovali z mitom Herkula in z zlatimi jabolki Hesperid. Na Kranjskem so se pojavili vsaj v drugi polovici 17. stoletja, kot nam poroča Valvasor, ki piše o Auerspergovem vrtu pomarančevcev, nekakšnem strešnem vrtu njihove mestne palače v Ljubljani (*»Garten von Pomerantzen und Citronen«*). Med mnogimi rastlinami, ki so na Kranjskem budile zanimanje v 18. stoletju in v zgodnjem 19. stoletju, omenimo melono in ananas, ki sta bila zaradi svoje eksotičnosti in okusa zelo priljubljen sadež na plemiških mizah.

Med pomembnimi zbiratelji rastlin na Kranjskem v 18. stoletju je bil baron Jožef Erberg, ki je imel velik vrt v Dolu pri Ljubljani. Del tega oblikovanega vrta je predstavljal botanični vrt oz. arboret (*Botanischer Platz*). Tu je imel baron tuje rastline in posebne imenske tablice zanje, imel pa je tudi herbarij in katalog nekatereh v vrtu rastočih rastlin (za urejanje in inventarizacijo botaničnega vrta je okoli leta 1840 skrbel tedaj vodilni domači naravoslovec Henrik Freyer). V vrtu je med drugim imel agave, ki so veljale za redke in prav posebne rastline, izjemne zaradi svojega cveta – večina vrst agav je namreč monokarpičnih, kar pomeni, da cvetijo le enkrat v življenju. Zato je ta rastlina hitro zbudila zanimanje (še posebno, če so pričakovali njeno cvetenje), kot se je zgodilo tudi v primeru ene izmed dolskih agav. Glas o njenem skorajšnjem cvetenju je prišel do kneza Esterházyja, ki jo je želel imeti v svojem vrtu v Eisenstadtu. Tako so jo leta 1812 prenesli iz Dola v Eisenstadt, transport pa je vodil vrtnar Bohinc (Wochinz). Leta 1832 je v Dolu cvetela druga agava, katere cvetenje pa je bilo zabeleženo v bavarskem časopisu *Allgemeine deutsche Gartenzeitung* leta 1833.

Rastline so med botaničnimi navdušenci spodbudile svojevrstno mrežo, ki je nastala med plemiči, intelektualci ali vrtnarji. Tako je zanimanje za pelargonije, hortenzije, avriklje in mnoge

druge rastline povezalo barona Erberga, barona Žiga in Karla Zoisa (ki sta imela prvi botanični vrt na Kranjskem), grofa Riharda Ursini-Blagaja, patra Gabriela Gruberja, grofa Nikolaja Auersperga, stolnega kanonika Weberna in mnoge druge. Mreža zbirateljev rastlin ni bila ustvarjena le na Kranjskem, ampak je segala po celotni Evropi, saj so rastline večinoma pridobivali iz tujih dežel – bodisi z nakupom ali menjavo. Tuje in eksotične rastline so dobavljali predvsem Angleži in Holandci – neposredno iz Londona in nizozemskega Staarlema sta sadike in semena kupila brata Zois, ki pa sta v želji po novih vrstah naročila semena tudi iz Južne Afrike. Med mesti nemških dežel, kjer so na primer baroni Zoisi in Erberg kupovali rastline, bi lahko našeli Celovec, Ebenfeld, Bruck an der Leitha, Dunaj, Erfurt, Frauendorf, Benetke, Eisenstadt in verjetno še mnoga druga mesta. V drugi polovici 19. stoletja je postal vnos tujih vrst na Kranjskem še pogostejši, saj je prihod železnice olajšal dobavo in transport novih vrst v obstoječe vrtove in parke, prinesel pa je tudi vplive sodobnega srednjeevropskega vrtnega oblikovanja.

BIBLIOGRAFIJA O 18. STOLETJU NA SLOVENSKEM (2005–2014)

JEZIKOVNA ZGODOVINA (zbrala Andreja Legan Ravnikar)

a) Monografije

Ahačič, Kozma: *Zgodovina misli o jeziku na Slovenskem: katoliška doba (1600–1758)* (Zbirka *Linguistica et philologica*, 28). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2012.

Japljev zbornik: *Zbornik prispevkov s simpozija o Juriju Japlju, Kamnik, 3.–4. decembra 2009* (ur. Marjeta Humar). Kamnik: Občina, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011.

Jesenšek, Marko: *Poglavja iz zgodovine prekmurskega knjižnega jezika* (Zora, 90). Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta, 2013.

Jesenšek, Marko: *The Slovene language in the Alpine and Pannonian language area: the history of the Slovene language*. Kraków: Universitas, 2005.

Legan Ravnikar, Andreja: *Slovenska krščanska terminologija: od Brižinskih spomenikov do srede 19. stoletja* (Zbirka *Lingua Slovenica*, 4). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2008.

Novi pogledi na filološko delo o. Marka Pohlina in njegov čas: ob 80-letnici prof. dr. Martine Orožen in 85-letnici akad. prof. dr. Jožeta Toporišiča (ur. Irena Orel). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2013.

Orožen, Martina: *Kulturološki pogled na razvoj slovenskega knjižnega jezika: od sistema k besedilu* (Zora, 74). Maribor: Filozofska fakulteta, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, 2010.

Pisec sedmerih luči: zbornik s simpozija o Miklošu Küzmiču (ur. Lojze Kozar). Moravske Toplice: Občina, Murska Sobota: Po-

murski naddekanat, Petanjci: Ustanova dr. Šiftarjeva fundacija, 2005.

Pogorelec, Breda: *Zgodovina slovenskega knjižnega jezika: jezikoslovni spisi I* (Zbirka *Lingua Slovenica, Fontes*, 1) (ur. Kozma Ahačič). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2011.

b) Slovarji

Novak, Vilko: *Slovar stare knjižne prekmurščine*. Elektronska objava. Ljubljana: Založba ZRC, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2014.

Novak, Vilko: *Slovar stare knjižne prekmurščine*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2006.

Popovič, Janez Sigismund Valentin: *Glossarium vindicum: osnutek slovenskega slovarja iz druge polovice 18. stoletja = Entwurf eines slowenischen Wörterbuchs aus der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts* (Zbirka *Linguistica et philologica*, 19) (ur. Richard Reutner, Peter Weiss). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2013. <http://www.biblos.si/lib/book/9789612545369>.

Snoj, Marko: *Slovar jezika Janeza Svetokriškega*. (Dela, 49/7; 49/8). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2 zv., 2006.

Snoj, Marko: *Slovar jezika Janeza Svetokriškega*. Elektronska objava. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2014.

Stabej, Jože: *Slovensko-latinski slovar: po Matija Kastelec – Gregor Vorenc Dictionarivm latino-carnolicvm (1680–1710)*. Elektronska objava. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2014.

c) Kritične izdaje

Küzmič, Mikloš: *Kniga molitvena: v-steroj sze nahájajo rázlocsne ponizne molitvi, z-dvójim pridavekom, na haszek szloven-*

szkoga národa sz-pobosnim sztroskom niki plemenitih dobro csinitelov. V'Soproni 1793. Murska Sobota: Klar, 2013.

Küzmič, Štefan: *Predgovor: Nouvi zakon* (ur. Franc Kuzmič). Murska Sobota: Pokrajinski muzej, 2008.

Romuald: *Škofjeloški pasijon: znanstvenokritična izdaja*. Celje: Celjska Mohorjeva družba, Društvo Mohorjeva družba; Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti: Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, 2009.

d) Članki

Ahačič, Kozma: Obravnava pravopisa v treh predelavah Bohoričeve slovnice (1715, 1755, 1758). *Slavistična revija* 57/3, 2009, str. 399–413.

Ahačič, Kozma: Poglavje o etimologiji – oblikoslovnem in besedotvornem pregibanju besed – v treh slovenskih slovnica (1715, 1755, 1758). *Jezikoslovni zapiski* 15/1, 2009, str. 19–41.

Ahačič, Kozma: Pregled jezikoslovnih zapisov o slovenščini v neslovničnih knjižnih in rokopisnih delih 1672–1758: I. Schönlleben, Kastelec, Valvasor, Svetokriški, Vorenc, Hipolit. *Slavistična revija* 57/4, 2009, str. 563–602.

Ahačič, Kozma: Pregled jezikoslovnih zapisov o slovenščini v neslovničnih knjižnih in rokopisnih delih 1672–1758: II. Basar, Miklavc, Paglovec: pregled besedil po avtorjih in tematiki. *Slavistična revija* 58/2, 2010, str. 249–267.

Ahačič, Kozma: Raba slovenščine v šolstvu, cerkvi in začetkih gledališke dejavnosti v 17. in 1. polovici 18. stoletja. *Keria* 12/2–3 (Muis amicus: posebna številka ob osemdesetletnici Kajetana Gantarja, ur. Jerneja Kavčič, Marko Marinčič), 2010, str. 219–252.

Ahačič, Kozma: Skladnja v treh predelavah Bohoričeve slovnice (1715, 1755, 1758). *Jezik in slovstvo* 54/2, 2009, str. 51–80.

Benko Anja in Zinka Zorko: Prekmurski knjižni jezik v Küzmičevem Evangeliju po Ivanu in prekmursko narečje v Strukovcih. *Zbornik soboškega muzeja* 16–17, 2011, str. 219–244.

Honzak Jahič, Jasna: Idejne prvine Kraynske grammatike (1768) Marka Pohlina = National elements of Marko Pohlin's Kraynska grammatika (1768). *Slavistična revija* 54/Posebna številka (*Slovensko jezikoslovje danes = Slovenian linguistics today*, ur. Ada Vidovič Muha), 2006, str. 225–236, 293–605.

Ivanova, Nadja: Jezikoslovni in jezikovni vidiki Linhartovega Poskusa zgodovine Kranjske. *Slovenski jezik – Slovene linguistic studies* 5, 2005, str. 123–134.

Jelovšek, Alenka: Polvikanje v slovenščini v luči starejših pisnih virov. *Jezikoslovni zapiski* 17/1, 2011, str. 73–88.

Jelovšek, Alenka: Razvoj zaimenskega ogovornega sistema v slovenskih pisnih virih do leta 1850. *Slavistična revija* 59/2, 2011, str. 195–211.

Jesenšek, Marko: Nastanek in razvoj prekmurskega jezika. *Slavistična revija* 53/1, 2005, str. 1–12.

Jesenšek, Marko: Nastanek in razvoj vzhodnoštajerskega knjižnega jezika. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 80/1, 2009, str. 93–112.

Jesenšek, Marko: Trubarjeva in Küzmičeva različica slovenskega knjižnega jezika. *Slavistična revija* 56/4, 57/1 (Trubarjeva številka, ur. Majda Merše), 2008–2009, str. 199–209.

Jesenšek, Marko: Vzhodnoštajersko in kajkavsko besedje v slovenskem prevodu Parhamerjevega katekizma. *Studia Historica Slovenica* 5/1–3, 2005, str. 765–776.

Jesenšek, Marko: Začetki jezikovne politike in načrtovanja v prekmurskem knjižnem jeziku 18. in 19. stoletja. *Muratáj* 1/2, 2010, str. 118–126.

Kuzmič, Franc: Abecednik Števana Küzmiča. *Stati inu obstatu* 3–4, 2006, str. 160–172.

Kuzmič, Franc: Prekmurski protestanti v 18. stoletju. *Stati inu obstatu* 1–2, 2005, str. 82–89.

Kuzmič, Franc: Trubar v Prekmurju. *Stati inu obstatu* 7–8, 2008, str. 257–261.

Legan Ravnikar, Andreja: Characteristics of the technical terminology in Vodnik's German-Slovene dictionary (1804–1806). *Slovenski jezik – Slovene linguistic studies* 8, 2011, str. 79–93. http://kuscholarworks.ku.edu/dspace/bitstream/1808/7540/1/7_SJSL_S8_2011_Legan.pdf.

Legan Ravnikar, Andreja: Izpridevniški krščanski termini v knjižni normi do srede 19. stoletja. *Jezikoslovni zapiski* 13/1–2 (Merkurjev zbornik, ur. Silvo Torkar et al.), 2007, str. 251–265.

Legan Ravnikar, Andreja: Izsamostalniške krščanske terminološke tvorjenke v razvoju slovenskega knjižnega jezika. *Slavistična revija* 55/1–2, 2007, str. 191–209.

Legan Ravnikar, Andreja: Strokovno izrazje v Vodnikovem nemško-slovenskem rokopisnem slovarju in njegovih tiskanih virih. *Slavistična revija* 59/3, 2011, str. 293–305.

Orel, Irena: Grammatik der slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark (1808) Jerneja Kopitarja in Primož Trubar. *Slavistična revija* 56/2 (Zbornik referatov za štirinajsti mednarodni slavistični kongres, Ohrid, 10.–17. september 2008 = Papers for the 14th International Congress of Slavists, Ohrid, September 10.–17, 2008, ur. Aleksandra Derganc), 2008, str. 115–132.

Orel, Irena: Normativnost osrednjega slovenskega knjižnega jezika od 16. do 19. stoletja. *Slavistična revija* 58/1, 2010, str. 29–43.

Orel, Irena: Predložne zveze v razvoju slovenskega knjižnega jezika = Prepositional phrases in the development of the Slovenian literary language. *Slavistična revija* 54/Posebna številka (*Slovensko jezikoslovje danes = Slovenian linguistics today*, ur. Ada Vidovič Muha), 2006, str. 193–211, 561–580.

Orel, Irena: Razkrivanje slovenske besedne zapuščine 18. stoletja: vpogled v Popovičev primerjalnojezikovno in narečno slovarsko delavnico. *Slavistična revija* 57/2, 2009, str. 333–341.

Pronk, Tijmen: Gailtal Slovene in Urban Jarnik's Letters to Primic and Kopitar. *Slovenski jezik – Slovene linguistic studies* 6, 2007, str. 111–132.

Rajšp, Vincenc: Uveljavljanje slovenščine kot poslovnega jezika v času Marije Terezije in Jožefa II.: patentni v slovenskem jeziku. *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 53, 2007, str. 67–72.

Smej, Jožef: Kuzmičevi skriti prevodi psalmov v Knigi molitveni 1783. *Slavistična revija* 61/4, 2013, str. 557–566.

Smej, Jožef: O prevodih psalmov v prekmurščino od Martjanske pesmarice II do Pusztaijeve pesmarice 1893. *Slavistična revija* 53/2, 2005, str. 211–227.

Smej, Jožef: Štefan Kūzmič kot prevajalec perikop iz Stare zaveze Svetega pisma. *V edinosti* 61, 2006, str. 101–104.

Zorko, Zinka: Dialektizmi v poeziji Štefana Modrinjaka iz Središča ob Dravi (1774–1827). *Studia Slavica Savariensia* 1/2 (VIII. nemzetközi szlavisztikai napok, 2006, május 26–27, ur. Károly Gadányi). Szombathely: Berzsenyi Dániel Főiskola, 2007, str. 396–415.

e) Poglavja

Agrež, Maruška: Odgovori na vprašanja v pogovorih v slovenskem knjižnem jeziku med 17. in 19. stoletjem. *Komunikacja międzyludzka: leksyka, semantyka, pragmatyka* (ur. Ewa Komorowska, Katarzyna Kondziola-Pich, Anna Ochrymowicz). Szczecin: Przedsiębiorstwo Produkcyjno-Handlowe Zapol, 2012, str. 11–25.

Agrež, Maruška: Pragmatični frazemi v Linhartovi dramati. *Slovenska dramatika* (Obdobja, 31; ur. Mateja Pezdirc Bartol). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2012, str. 11–21.

<http://www.centerslo.net/files/file/simpozij/simp%2031/zbornik/Agrez.pdf>. 50705762

Agrež, Maruška: Raba členkov v verskih in posvetnih didaktičnih besedilih 2. polovice 18. stoletja. *Družbena funkcijskost jezika: vidiki, merila, opredelitve* (Obdobja, 32; ur. Andreja Žele). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2013, str. 11–17.

Ahačič, Kozma: Govor in njegov zapis v prvih stoletjih zgodovine slovenskega knjižnega jezika. *Spisi o govoru* (Razprave Filozofske fakultete; ur. Primož Vitez). Ljubljana: Znanstveno-raziskovalni inštitut Filozofske fakultete, 2008, str. 111–124.

Ahačič, Kozma: Infrastruktura slovenščine 1550–1758. *Infrastruktura slovenščine in slovenistike* (Obdobja, 28; ur. Marko Stabej). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2009, str. 11–17.

Ahačič, Kozma: Raba slovenščine v ljubljanski škofiji v 17. in 1. polovici 18. stoletja. *Ljubljanska škofija: 550 let* (ur. France M. Dolinar). Ljubljana: Nadškofija, 2011, str. 377–414.

Ahačič, Kozma: The main characteristics of grammar-writing in Slovenia between 1584 and 1758. *History of Linguistics 2011: selected papers from the 12th International Conference on the History of the Language Sciences (ICHOLS XII), Saint-Petersburg, 28 August–2 September 2011* (ur. Vadim Borisovič et al.). Amsterdam, Philadelphia: J. Benjamins Publishing Company, 2014, str. 37–49.

Ahačič, Kozma: Večjezičnost na slovenskem prostoru v prvi polovici 18. stoletja in uresničena potreba po normiranju – uvodna besedila v Hipolitovi in celovski slovnici (1715, 1758). *Slovenski mikrokozmosi – medetnični in medkulturni odnosi: Zbornik Slavističnega društva Slovenije* (ur. Irena Novak-Popov). Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije, 2009, str. 141–149.

Bizjak Končar, Aleksandra: Retorična oblikovanost Japljeve pridige. *Japljev zbornik: Zbornik prispevkov s simpozija o Juriju*

Japlju, Kamnik, 3.–4. decembra 2009 (ur. Marjeta Humar). Kamnik: Občina, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011, str. 373–385.

Bratuž, Lojzka: Nekatere jezikovne značilnosti v spisih Valentina Staniča. *Zbornik prispevkov v počastitev 75-letnice prof. Sergia Tavana* (Goriški letnik 30–31; ur. Rajko Bratož). Nova Gorica: Goriški muzej, 2005, str. 391–398.

Bratuž, Lojzka: Nekatere jezikovne značilnosti v spisih Valentina Staniča. *Valentin Stanič: Cerovščkov gospod: ob dvestoletnici prihoda v Ročinj = il prete di casa Cerovšček: nel bicentenario dell'arrivo a Ročinj = der Priester vom Cerovšček Hof: anlässlich der 200-Jahrfeier der Ankunft in Ročinj* (ur. Marko Valentinčič). Nova Gorica: Educa, 2009, str. 305–315.

Dmitrievič Duličenko, Aleksandr: Problema slovenskih slov v Sankt-Peterburgskih sravnitel'nyh slovarjah vseh jazykov i narečij 1787–1789 gg. *Jezikovna predanost: akademiku prof. dr. Jožetu Toporišiču ob 80-letnici* (Zora, 44; ur. Marko Jesenšek, Zinka Zorko). Maribor: Slavistično društvo, Ljubljana: SAZU, 2006, str. 559–563.

Dobrovoljc, Helena: Jezikoslovni vidik družbenih razmerij v Japljevih besedilih. *Japljev zbornik: Zbornik prispevkov s simpozija o Juriju Japlju, Kamnik, 3.–4. decembra 2009* (ur. Marjeta Humar). Kamnik: Občina, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011, str. 355–371.

Dobrovoljc, Helena: Oblikovanje konceptov vljudnosti na izrazni ravni jezika v Japljevem prevodu posvetila cesarici Mariji Tereziji. *Globinska moč besede: red. prof. dr. Martini Orožen ob 80-letnici* (Zora, 80; ur. Marko Jesenšek). Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta, 2011, str. 197–210.

Domej, Theodor: Pokrajinskost in nadpokrajinskost pisne slovenščine na Koroškem v Pohlínovem času. *Novi pogledi na filološko delo o. Marka Pohlína in njegov čas: ob 80-letnici prof.*

dr. Martine Orožen in 85-letnici akad. prof. dr. Jožeta Toporišiča (ur. Irena Orel). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2013, str. 73–86.

Eržen, Andreja: Jezikovne razmere v Japljevem času. *Japljev zbornik: Zbornik prispevkov s simpozija o Juriju Japlju, Kamnik, 3.–4. decembra 2009* (ur. Marjeta Humar). Kamnik: Občina, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011, str. 31–40.

Golec, Boris: Etnične in jezikovne razmere v Posavju v 18. stoletju = Etničke i jezične prilike u Posavju u 18. stoljeću = Ethnic and linguistic circumstances in the Posavje Region in the 18th century. *Dolgo razsvetljensko 18. stoletje = Dugo prosvjetiteljsko 18. stoljeće = The long lasting enlightenment in the 18th century*. Krško: Kulturni dom, enota Mestni muzej, 2012, str. 9–13.

Humar, Marjeta: Jezikoslovje o Juriju Japlju. *Japljev zbornik: Zbornik prispevkov s simpozija o Juriju Japlju, Kamnik, 3.–4. decembra 2009* (ur. Marjeta Humar). Kamnik: Občina, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011, str. 117–133.

Jakop, Nataša: Frazeologija v Japljevih pridigah. *Japljev zbornik: Zbornik prispevkov s simpozija o Juriju Japlju, Kamnik, 3.–4. decembra 2009* (ur. Marjeta Humar). Kamnik: Občina, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011, str. 347–353.

Jembrih, Alojz: Izvori za proučavanje književno-jezičnih hrvatsko-slovenskih veza u 16., 17. i 18. stoljeću u istočnoj Štajerskoj i Prekmurju. *Prekmurska narečna slovstvena ustvarjalnost: Zbornik mednarodnega znanstvenega srečanja, Murska Sobota, 14. in 15. julij 2003* (ur. Jože Vugrinec). Petanjci: Ustanova dr. Šiftarjeva fundacija, 2005, str. 186–203.

Jesenšek, Marko: Jezik v prvem slovenskem priročniku za babice. *Spremembe slovenskega jezika skozi čas in prostor*. (Zora, 33). Maribor: Slavistično društvo, 2005, str. 153–166.

Jesenšek, Marko: Językowe interferencje w słoweńskich przekładach katechizmu Parhamera (1758, 1764, 1777, 1783). *Świat Słowian: Rozprawy Naukowe Wydziału Humanistyczno – Społecz-*

nego ATH, I (ur. Emil Tokarz). Bielsko-Biala: Wydawnictwo ATH, 2006, str. 140–151.

Jesenšek, Marko: Preporodne misli prekmurskih protestantov in katolikov v 18. in na začetku 19. stoletja. *Novi pogledi na filološko delo o. Marka Pohlina in njegov čas: ob 80-letnici prof. dr. Martine Orožen in 85-letnici akad. prof. dr. Jožeta Toporišiča* (ur. Irena Orel). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2013, str. 87–105.

Legan Ravnikar, Andreja: »Vodnikovo« besedje v Pleteršnikovem Slovensko-nemškem slovarju. *Od Megiserja do elektronske izdaje Pleteršnikovega slovarja* (Zora, 56; ur. Marko Jesenšek). Maribor: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 2008, str. 132–142.

Legan Ravnikar, Andreja: Glagolski kalki med Vodnikovim rokopisnim slovarjem in njegovimi neverskimi tiskanimi besedili. *Globinska moč besede: red. prof. dr. Martini Orožen ob 80-letnici* (Zora, 80; ur. Marko Jesenšek). Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta, 2011, str. 184–196.

Legan Ravnikar, Andreja: Izglagolske krščanske terminološke tvorjenke v slovenskih nabožnih priročnikih do srede 19. stoletja. *Razvoj slovenskega strokovnega jezika* (Obdobja, 24; ur. Irena Orel). Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik, 2007, str. 283–300.

Legan Ravnikar, Andreja: Japljeva krščanska terminologija pri osnovnem verskem pouku in v cerkvi. *Japljev zbornik: Zbornik prispevkov s simpozija o Juriju Japlju, Kamnik, 3.–4. decembra 2009* (ur. Marjeta Humar). Kamnik: Občina, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011, str. 289–299.

Legan Ravnikar, Andreja: O terminoloških besednih zvezah v krščanski terminologiji preteklih dob. *Knjižno in narečno besedoslovje slovenskega jezika* (Zora, 52; ur. Marko Jesenšek). Maribor: Slavistično društvo, 2005, str. 334–352.

Legan Ravnikar, Andreja: Slovenski strokovni jezik in izrazje pri Vodniku v primerjavi s starejšim Pohlinom in mlajšim Jarnikom. *Neznano in pozabljeno iz 18. stoletja na Slovenskem* (ur. Miha Preinfalk). Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Slovensko društvo za preučevanje 18. stoletja, 2011, str. 319–338.

<http://sd18.zrc-sazu.si/LinkClick.aspx?fileticket=ZiJcOtwAwel%3d&tabid=58>.

Legan Ravnikar, Andreja: Slovensko strokovno izrazje in jezik v Pohlinovem delu Kmetam za potrebo inu pomoč (1789). *Novi pogledi na filološko delo o. Marka Pohlina in njegov čas: ob 80-letnici prof. dr. Martine Orožen in 85-letnici akad. prof. dr. Jožeta Toporišiča* (ur. Irena Orel). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2013, str. 275–293.

Legan Ravnikar, Andreja: Vodnik v Škrabčevih očeh. *Jezikoslovci in njihova dela v Škrabčevih očeh: Škrabčeva misel V: Zbornik s simpozija 2005* (ur. Jože Toporišič). Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica, 2006, str. 177–186.

Merše, Majda: Glagoli v slovarjih 18. stoletja in protestantska tradicija. *Neznano in pozabljeno iz 18. stoletja na Slovenskem* (ur. Miha Preinfalk). Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Slovensko društvo za preučevanje 18. stoletja, 2011, str. 339–356.

<http://sd18.zrc-sazu.si/LinkClick.aspx?fileticket=ZiJcOtwAwel%3d&tabid=58>.

Merše, Majda: Glagolske kategorije pri Japlju v luči protestantske tradicije. *Japljev zbornik: Zbornik prispevkov s simpozija o Juriju Japlju, Kamnik, 3.–4. decembra 2009* (ur. Marjeta Humar). Kamnik: Občina, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011, str. 301–322.

Merše, Majda: Glagolski vid v stari knjižni prekmurščini in v osrednjem knjižnem jeziku. *Prekmurska narečna slovstvena ustvarjalnost: Zbornik mednarodnega znanstvenega srečanja, Murska*

Sobota, 14. in 15. julij 2003 (ur. Jože Vugrinec). Petanjci: Ustanova dr. Šiftarjeva fundacija, 2005, str. 140–157.

Merše, Majda: Pohlinov trijezični slovar z vidika tradicije in sočasne jezikovne rabe. *Novi pogledi na filološko delo o. Marka Pohlina in njegov čas: ob 80-letnici prof. dr. Martine Orožen in 85-letnici akad. prof. dr. Jožeta Toporišiča* (ur. Irena Orel). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2013, str. 185–207.

Merše, Majda: Slovenska leksikografija in leksikologija v zgodovinski perspektivi. *Teorija i istorija slavjanskoj leksikografii: naučnye materialy k XIV s'ezdu slavistov* (ur. M. I. Černyševa). Moskva: Institut ruskega jezika im. V. V. Vinogradova, 2008, str. 150–180.

Merše, Majda: Slovenska leksikografija in leksikologija v zgodovinski perspektivi. *Slavjanskaja leksikografija* (ur. M. I. Černyševa). Moskva: Azbukovnik, 2013, str. 217–251.

Müller, Jakob: Jezikoslovje Marka Pohlina v delih Stanislava Škrabca. *Jezikoslovci in njihova dela v Škrabčevih očeh: Škrabčeva misel V: Zbornik s simpozija 2005* (ur. Jože Toporišič). Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica, 2006, str. 169–175.

Müller, Jakob: Kranjstvo in slovenstvo Jurija Japlja. *Japljev zbornik: Zbornik prispevkov s simpozija o Juriju Japlju, Kamnik, 3.–4. decembra 2009* (ur. Marjeta Humar). Kamnik: Občina, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011, str. 93–106.

Narat, Jožica: Elementi slovaropisja v Primčevih delih. *Knjižno in narečno besedoslovje slovenskega jezika* (Zora, 52; ur. Marko Jesenšek). Maribor: Slavistično društvo, 2005, str. 417–435.

Narat, Jožica: Japelj, Škrinjar in Traven kot viri za Pleteršnikov slovar. *Od Megiserja do elektronske izdaje Pleteršnikovega slovarja* (Zora, 56; ur. Marko Jesenšek). Maribor: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 2008, str. 122–131.

Narat, Jožica: Jezikoslovec Janez N. Primic: Branja 1813 in Bukvar 1814. *Šmarska knjiga: jubilejna monografija ob 500-letnici*

šolstva v Šmarju (ur. Jakob Müller). Šmarje-Sap: Kulturno-raziskovalno društvo Turenček, 2007, str. 455–472.

Neweklowsky, Gerhard: Pohlinova in Gutsmanova slovnica. *Novi pogledi na filološko delo o. Marka Pohlina in njegov čas: ob 80-letnici prof. dr. Martine Orožen in 85-letnici akad. prof. dr. Jožeta Toporišiča* (ur. Irena Orel). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2013, str. 155–171.

Novak, France: Večpomenskost v Pohlinovem slovarju Tu malu besediše treh jezikov iz leta 1781. *Novi pogledi na filološko delo o. Marka Pohlina in njegov čas: ob 80-letnici prof. dr. Martine Orožen in 85-letnici akad. prof. dr. Jožeta Toporišiča* (ur. Irena Orel). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2013, str. 208–226.

Orel, Irena: Die älteren deutsch-slowenischen und slowenisch-deutschen Wörterbücher: Bedeutungs- und Äquivalenzdifferenzierung der Wörterbuchmikrostrukturen. *Semantische Probleme des Slowenischen und des Deutschen* (Sprache – System und Tätigkeit; ur. Horst Ehrhardt, Marina Zorman). Frankfurt am Main etc.: Peter Lang, 2005, str. 171–199.

Orel, Irena: Izrazna raznolikost v Japljevih besedilih med izreko in normo. *Japljev zbornik: Zbornik prispevkov s simpozija o Juriju Japlju, Kamnik, 3.–4. decembra 2009* (ur. Marjeta Humar). Kamnik: Občina, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011, str. 275–288.

Orel, Irena: Jezik Dražgoške romarske knjižice iz leta 1750. *Globinska moč besede: red. prof. dr. Martini Orožen ob 80-letnici* (Zora, 80; ur. Marko Jesenšek). Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta, 2011, str. 155–172.

Orel, Irena: Jezikovne posodobitve Linhartove komedije Ta veseli dan ali Matiček se ženi skozi čas. *Jezikovna predanost: akademiku prof. dr. Jožetu Toporišiču ob 80-letnici* (Zora, 44; ur.

Marko Jesenšek, Zinka Zorko). Maribor: Slavistično društvo, Ljubljana: SAZU, 2006, str. 572–584.

Orel, Irena: Jezikovni stik v izrazju slovenskih uradovnih besedil od 16. do 19. stoletja. *Slovenski jezik na stičišču več kultur* (Zora, 102; ur. Marko Jesenšek). Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, 2014, str. 24–44.

Orel, Irena: Od znanega k manj znanemu v 18. stoletju: od Škofjeloškega do Osapskega pasijona, od Stržinarjeve do Kadunčeve pesmarice, od pridig Janeza Svetokriškega do rokopisnih pridig s Koroškega. *Neznano in pozabljeno iz 18. stoletja na Slovenskem* (ur. Miha Preinfalk). Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Slovensko društvo za preučevanje 18. stoletja, 2011, str. 389–405.

<http://sd18.zrc-sazu.si/LinkClick.aspx?fileticket=ZiJcOtwAweI%3d&tabid=58>.

Orel, Irena: Pohlinov jezik od Abecedike (1765) do Bukev za brati inu moliti slavenskem žovnirjam (1799). *Novi pogledi na filološko delo o. Marka Pohlina in njegov čas: ob 80-letnici prof. dr. Martine Orožen in 85-letnici akad. prof. dr. Jožeta Toporišiča* (ur. Irena Orel). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2013, str. 307–337.

Orel, Irena: Pohlinovo slovarsko delo v Pleteršnikovem slovarju. *Od Megiserja do elektronske izdaje Pleteršnikovega slovarja* (Zora, 56; ur. Marko Jesenšek). Maribor: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 2008, str. 110–121.

Orel, Irena: Poimenovanja dramskih oseb v slovenski dramatiki s konca 18. stoletja in danes. *Slovenska dramatika* (Obdobja, 31; ur. Mateja Pezdirc Bartol). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2012, str. 223–230.

http://www.centerslo.net/files/file/simpozij/simp%2031/zbornik/Orel_I.pdf.

Orel, Irena: Škrabec o Kastelcu in Svetokriškem. *Jezikoslovci in njihova dela v Škrabčevih očeh: Škrabčeva misel V: zbornik s*

simpozija, 2005 (ur. Jože Toporišič). Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica, 2006, str. 97–108.

Orožen, Martina: Književna dejavnost Jurija Japlja pomemben mejnik v razvoju slovenskega knjižnega jezika. *Japljev zbornik: Zbornik prispevkov s simpozija o Juriju Japlju, Kamnik, 3.–4. decembra 2009* (ur. Marjeta Humar). Kamnik: Občina, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011, str. 251–266.

Orožen, Martina: Marko Pohlin – oblikovalec oznanjevalnih besedil v obdobju razsvetljenstva. *Neznano in pozabljeno iz 18. stoletja na Slovenskem* (ur. Miha Preinfalk). Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Slovensko društvo za preučevanje 18. stoletja, 2011, str. 357–387.

<http://sd18.zrc-sazu.si/LinkClick.aspx?fileticket=ZiJcOtwAwel%3d&tabid=58>.

Orožen, Martina: Marko Pohlin – prevajalec Tschupickovih Prideg na nedele zhes zelu lejtju. *Novi pogledi na filološko delo o. Marka Pohlina in njegov čas: ob 80-letnici prof. dr. Martine Orožen in 85-letnici akad. prof. dr. Jožeta Toporišiča* (ur. Irena Orel). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2013, str. 109–136.

Orožen, Martina: Puristično prečiščeni kranjski knjižni jezik v nabožnem slovstvu pred normativnim poenotenjem slovenskega knjižnega jezika. *Diahronija in sinhronija v dialektoloških raziskavah* (Zbirka Zora, 41; ur. Mihaela Koletnik, Vera Smole). Maribor: Slavistično društvo, 2006, str. 476–484.

Smej, Jožef: Jezik Knige molitvene 1783 Mikloša Küzmiča v primerjavi z jezikom rokopisa Iácske. *Prekmurska narečna slovstvena ustvarjalnost: Zbornik mednarodnega znanstvenega srečanja, Murska Sobota, 14. in 15. julij 2003* (ur. Jože Vugrinec). Petanjci: Ustanova dr. Šiftarjeva fundacija, 2005, str. 168–184.

Smej, Jožef: Rokopis Mikloša Küzmiča, prevod patentnega odloka cesarja Jožefa II. iz leta 1786. *Pisec sedmerih luči: Zbornik s simpozija o Miklošu Küzmiču* (ur. Lojze Kozar). Moravske Toplice:

Občina, Murska Sobota: Pomurski naddekanat, Petanjci: Ustanova dr. Šiftarjeva fundacija, 2005, str. 61–77.

Stramljič Breznik, Irena: Samostalniška tvorbeni (a)tipika Pohlinovega Besedisha za imena oseb. *Novi pogledi na filološko delo o. Marka Pohlina in njegov čas: ob 80-letnici prof. dr. Martine Orožen in 85-letnici akad. prof. dr. Jožeta Toporišiča* (ur. Irena Orel). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2013, str. 264–274.

Stramljič Breznik, Irena: Škrabec o Metelku kot jezikoslovcu. *Jezikoslovci in njihova dela v Škrabčevih očeh: Škrabčeva misel V: zbornik s simpozija, 2005* (ur. Jože Toporišič). Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica, 2006, str. 195–202.

Stramljič Breznik, Irena: Zveze s kakor v prvem delu Japljevih Pridig 1794. *Japljev zbornik: Zbornik prispevkov s simpozija o Juriju Japlju, Kamnik, 3.–4. decembra 2009* (ur. Marjeta Humar). Kamnik: Občina, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011, str. 337–346.

Škafar, Vinko: Prekmurski katoličani in kajkavske verske knjige do leta 1777. *Pisec sedmerih luči: Zbornik s simpozija o Miklošu Küzmiču* (ur. Lojze Kozar). Moravske Toplice: Občina, Murska Sobota: Pomurski naddekanat, Petanjci: Ustanova dr. Šiftarjeva fundacija, 2005, str. 110–126.

Valh Lopert, Alenka: Germanizmi v Japljevih Pridigah sa vse nedele skusi lejtju (1794, 1. del). *Japljev zbornik: Zbornik prispevkov s simpozija o Juriju Japlju, Kamnik, 3.–4. decembra 2009* (ur. Marjeta Humar). Kamnik: Občina, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011, str. 323–335.

Vratuša, Anton: O jeziku Mikloša Küzmiča. *Pisec sedmerih luči: Zbornik s simpozija o Miklošu Küzmiču* (ur. Lojze Kozar). Moravske Toplice: Občina, Murska Sobota: Pomurski naddekanat, Petanjci: Ustanova dr. Šiftarjeva fundacija, 2005, str. 26–31.

Weiss, Peter: Življenje in delo Janeza Žiga Valentina Popoviča. *Janez Sigismund Valentin Popovič: Glossarium Vindicum:*

osnutek slovenskega slovarja iz druge polovice 18. stoletja = Entwurf eines slowenischen Wörterbuchs aus der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts (Zbirka Linguistica et philologica, 19; ur. Richard Reutner, Peter Weiss). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2007, str. 101–105.

Zorko, Zinka: Pedagoški pomen knjižice M. Küzmiča: ABC knjišica na národní soul haszek. *Pisec sedmerih luči: Zbornik s simpozija o Miklošu Küzmiču* (ur. Lojze Kozar). Moravske Toplice: Občina, Murska Sobota: Pomurski naddekanat, Petanjci: Ustanova dr. Šiftarjeva fundacija, 2005, str. 41–54.

Žele, Andreja: Pohlin o/v slovenski skladnji. *Novi pogledi na filološko delo o. Marka Pohlina in njegov čas: ob 80-letnici prof. dr. Martine Orožen in 85-letnici akad. prof. dr. Jožeta Toporišiča* (ur. Irena Orel). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2013, str. 172–181.